UOT 33 / 379.85

Sabir QULUZADƏ
Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti, dekan müavini
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
E-mail: s.quluzade@atmu.edu.az
https://orcid.org/0000-0002-3827-9081

REGİONAL İNVESTİSİYA CƏLBEDİCİLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİ BAXIMINDAN TURİZM DESTİNASİYASININ İNKİŞAFI

Xülasə: Azərbaycanın turizm sektorunda mövcud potensialın reallaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər daxili turizmin genişləndirilməsi, xarici turist axınının stimullaşdırılması və müasir marketinq alətlərinin tətbiqi ilə səciyyələnir. Mədəni turizm bu strategiyanın mühüm tərkib hissəsi olaraq ölkənin beynəlxalq bazarda rəqabət qabiliyyətini yüksəldir. Azərbaycanın zəngin tarixi irsi bu sahədə əlavə bazar üstünlüyü formalaşdırır və ölkənin imicinin güclənməsinə, sosial-iqtisadi sabitliyin artmasına müsbət təsir göstərir.

Dörd əsas turizm dəhlizi boyunca yerləşən mədəni obyektlər yüksək potensiala malik olsa da, bəzi rayonlarda təbii və antropogen təsirlər nəticəsində bu obyektlərə dəymiş ziyan turist təəssüratlarını mənfi istiqamətdə formalaşdırır. Bu vəziyyət ölkənin mədəni irsinin tam dərk edilməsini çətinləşdirir və turizm layihələrinin inkişaf tempini zəiflədir. Əksinə, mədəni qaynaqların sistemli idarə edilməsi və qorunması məşğulluğun artmasına, icmaların gəlirlərinin yüksəlməsinə və investor maraqlarının güclənməsinə şərait yaradır.

Mədəni abidələrin qeydiyyata alınması, mövcud vəziyyətlərinin təhlili və məqsədli istifadə planlarının hazırlanması turizm siyasətinin əsas prioritetlərindəndir. Bu istiqamətdə fərqli məzmunlu və dəyərləri əks etdirən turizm məhsullarının yaradılması ölkənin beynəlxalq təbliğinə və gəlir mənbələrinin şaxələndirilməsinə strateji töhfə verir.

Müasir mərhələdə turizm sektoru yalnız xidmət sahəsi deyil, həm də kapital və investisiya axınlarını təşviq edən mühüm maliyyə mexanizmidir. Kurort məkanları infrastrukturun genişləndirildiyi, işgüzar fəallığın artdığı və sərmayələr üçün əlverişli şəraitin yarandığı kompleks iqtisadi vahidlər kimi qiymətləndirilməlidir. Dövlət-özəl tərəfdaşlıq layihələri və "intellektual ixtisaslaşma" yanaşmaları regionların iqtisadi inkişaf modelinə yeni keyfiyyət gətirərək turizmi strateji prioritetə çevirir.

Bu amillər turizm məkanlarının inkişafının investisiya strategiyalarının uğurlu həyata keçirilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini təsdiqləyir.

Açar sözlər: Turizm destinasiyası, investisiya cəlbediciliyi, mədəni turizm, regional iqtisadi inkişaf, dövlət-özəl tərəfdaşlığı

Sabir GULUZADEH

DEVELOPMENT OF TOURISM DESTINATIONS IN TERMS OF STRENGTHENING REGIONAL INVESTMENT ATTRACTIVENESS

Abstract: The measures implemented to realize the existing potential in Azerbaijan's tourism sector are characterized by the expansion of domestic tourism, stimulation of inbound tourist flows, and the application of modern marketing tools. Cultural tourism, as an integral part of this strategy, enhances the country's competitiveness in the international market. Azerbaijan's rich historical heritage provides additional market advantages in this field and positively affects the strengthening of the country's image and socio-economic stability.

Although cultural sites located along four main tourism corridors possess high potential, in some regions, natural and anthropogenic impacts have damaged these sites, negatively shaping tourists' impressions. This situation complicates the full perception of the country's cultural heritage and slows down the development of tourism projects. Conversely, systematic

management and preservation of cultural resources contribute to increased employment, higher community incomes, and greater investor interest.

Registration of cultural monuments, assessment of their current conditions, and preparation of targeted usage plans are among the main priorities of tourism policy. Creating tourism products that reflect unique content and cultural values makes a strategic contribution to the country's international promotion and the diversification of income sources.

At the current stage, the tourism sector is not only a service industry but also an important financial mechanism that stimulates capital and investment flows. Resort destinations should be considered complex economic units where infrastructure expands, business activity increases, and a favorable environment for investment is created. Public-private partnership projects and "smart specialization" approaches bring new quality to the economic development model of regions, making tourism a strategic priority.

These factors confirm that the development of tourism destinations has special importance in the successful implementation of investment strategies.

Keywords: Tourism destination, investment attractiveness, cultural tourism, regional economic development, public-private partnership

Сабир ГУЛУЗАДЕ

РАЗВИТИЕ ТУРИСТСКИХ ДЕСТИНАЦИЙ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ УКРЕПЛЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ

Абстракт: Мероприятия, реализуемые в целях использования существующего потенциала туристского сектора Азербайджана, характеризуются расширением внутреннего туризма, стимулированием въездного туристического потока и применением современных маркетинговых инструментов. Культурный туризм, являясь важной частью данной стратегии, повышает конкурентоспособность страны на международном рынке. Богатое историческое наследие Азербайджана обеспечивает дополнительные рыночные преимущества и положительно влияет на укрепление имиджа страны и социально-экономическую стабильность.

Хотя культурные объекты, расположенные вдоль четырех основных туристских коридоров, обладают высоким потенциалом, в некоторых районах естественные и антропогенные воздействия нанесли им ущерб, что отрицательно сказывается на впечатлениях туристов. Такая ситуация затрудняет полное восприятие культурного наследия страны и замедляет темпы реализации туристских проектов. Напротив, системное управление и сохранение культурных ресурсов способствует росту занятости, увеличению доходов местных сообществ и усилению интереса инвесторов.

Регистрация культурных памятников, анализ их текущего состояния и разработка планов целевого использования относятся к основным приоритетам туристской политики. Создание туристских продуктов, отражающих уникальное содержание и культурные ценности, вносит стратегический вклад в международное продвижение страны и диверсификацию источников дохода.

На современном этапе туристский сектор рассматривается не только как сфера услуг, но и как важный финансовый механизм, стимулирующий приток капитала и инвестиций. Курортные дестинации следует оценивать как сложные экономические единицы, в которых расширяется инфраструктура, растет деловая активность и создаются благоприятные условия для инвестиций. Проекты государственно-частного партнерства и подходы «интеллектуальной специализации» привносят новое качество в модель экономического развития регионов, делая туризм стратегическим приоритетом.

Эти факторы подтверждают, что развитие туристских дестинаций имеет особое значение для успешной реализации инвестиционных стратегий.

Ключевые слова: туристская дестинация, инвестиционная привлекательность, культурный туризм, региональное экономическое развитие, государственно-частное партнерство

Turizmin regional iqtisadi inkişafda rolu

2014–2025-ci illər ərzində Azərbaycan Respublikasında turizm sektoru, xüsusilə regionların sosial-iqtisadi inkişafının və dirçəlişinin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəlmiş dövlət siyasəti və həyata keçirilən islahatlar nəticəsində turizmin ümumi daxili məhsulda (ÜDM) payı nəzərəçarpacaq dərəcədə artmışdır. Bu artım prosesində nəqliyyat infrastrukturunun, o cümlədən avtomobil yollarının, beynəlxalq hava limanlarının, müasir otel və kurort komplekslərinin yenilənməsi və modernləşdirilməsi xüsusi rol oynamışdır.

2018–2023-cü illər müddətində Qəbələ, Zaqatala və Lənkəran kimi regionlarda həm dövlət, həm də özəl investisiyaların həcmi əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Bu dövrdə fəaliyyət göstərən turizm obyektlərinin sayı 21% artmış, yerləşdirmə vasitələrinin (yataq fondunun) tutumu isə əlavə 28 min yer ilə genişlənmişdir. Turizm sektorunda məşğulluq səviyyəsi də kəskin yüksəlmiş, 2014-cü ildəki 220 min nəfərlə müqayisədə 2024-cü ildə bu göstərici 437,6 min nəfərə çatmışdır.

2016-cı ildə qəbul edilmiş "Strateji Yol Xəritəsi" və 2018-ci ildə Dövlət Turizm Agentliyinin yaradılması ilə turizmin idarə olunması və inkişafı istiqamətində institusional baza möhkəmləndirilmişdir. Azərbaycan Turizm Bürosunun fəaliyyətə başlaması ilə sektorun beynəlxalq səviyyədə təşviqi və tənzimlənməsi yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. "Başqa tərəfə bax" adlı milli kampaniya, eləcə də ekoloji, aqrar və tibbi turizm məhsulları ölkənin beynəlxalq turizm imicinin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır.

Turist axını baxımından da əhəmiyyətli dəyişikliklər müşahidə olunmuşdur: 2014-cü ildə 2,3 milyon nəfər təşkil edən xarici turistlərin sayı 2019-cu ildə 3,17 milyona çatmışdır. COVID-19 pandemiyası dövründə, 2021-ci ildə bu göstərici 792 min nəfərə qədər azalsa da, 2024-cü ildə yenidən artaraq 2,09 milyon səviyyəsinə yüksəlmişdir. Eyni zamanda, turizm gəlirləri də artmaqda davam edir: 2019-cu ildə 4,1 milyard manat olan gəlir həcmi 2023-cü ildə daha yüksək nəticə göstərmiş, proqnozlara əsasən 2025-ci ildə bu rəqəm 1,03 milyard ABŞ dollarına çatacaqdır. Bu, ölkəyə xarici valyuta axınının artmasına və regionların iqtisadi dirçəlişinə əlavə stimul verəcəkdir 20, s.55].

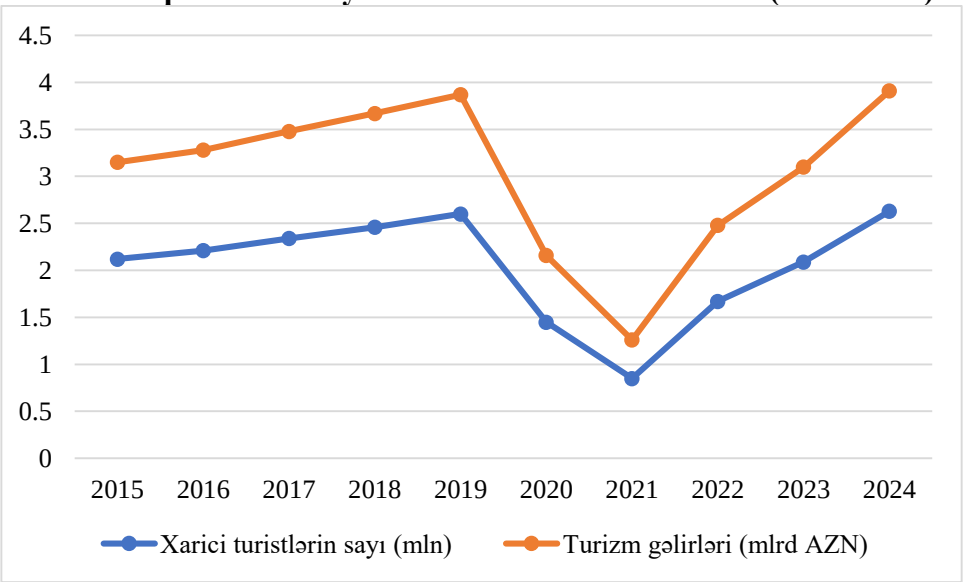
Azərbaycanın regionlarında – Qəbələ, Şəki, Quba–Qusar, Lənkəran–Astara və Naftalan kimi turizm baxımından perspektivli ərazilərdə infrastrukturun genişləndirilməsi davam etmişdir. Bu bölgələrdə yerləşdirmə və xidmət obyektlərinin, eləcə də ümumi turizm fondunun sayında nəzərəçarpacaq artım qeydə alınmışdır. 2020–2021-ci illərdə pandemiyanın yaratdığı durğunluq 2022-ci ildən etibarən həyata keçirilən yeni təşəbbüslər nəticəsində tədricən aradan qalxmağa başlamışdır.

Hava nəqliyyatı infrastrukturunun genişləndirilməsi və beynəlxalq uçuşların təşkili turizmin bərpasında mühüm amillərdən biri olmuşdur. Bu tədbirlər Azərbaycanın regionlarının beynəlxalq səviyyədə tanınmasına və yeni bazarlara çıxış imkanlarının artmasına şərait yaratmışdır. Mövcud proqnozlara əsasən, 2025-ci ilə qədər ölkəyə səfər edən turistlərin coğrafiyası daha da genişlənəcək, Azərbaycanın turizm məhsulları Asiya, Yaxın Şərq və Avropa kimi əsas regional bazarlarda daha geniş təmsil olunacaqdır.

Ölkənin həyata keçirdiyi turizm siyasəti təkcə bu sahənin inkişafına deyil, eyni zamanda regional iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və çevik inkişafına, həmçinin BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə nail olunmasına yönəlmişdir. Cari tendensiyalar göstərir ki, qarşıdakı illərdə turizm sektoru Azərbaycanın milli iqtisadiyyatında əsas dayaq sütunlarından birinə çevriləcəkdir.

2015–2024-cü illər ərzində Azərbaycanın turizm sektoru bir sıra qlobal və regional çağırışlara baxmayaraq, ümumilikdə sabit və çevik inkişaf meyilləri ilə səciyyələnmişdir. Bu dövr ərzində sektorun inkişaf trayektoriyası bir tərəfdən davamlı artım tendensiyalarını, digər tərəfdən isə qlobal pandemiya kimi fövqəladə hallar qarşısında yaranan zəifliklərini üzə çıxarmışdır.

Fiqur 1. Azərbaycan üzrə turizmin dinamikası (2014–2025)

Mənbə: AR Dövlət Statistika Komitəsinin 2015-2024-cü illər üzrə hesabatı.https//stat.gov.az

2015–2019-cu illər aralığı turizm sahəsinin davamlı şəkildə genişlənməsi ilə yadda qalmışdır. Bu illər ərzində ölkəyə səfər edən xarici turistlərin sayı 2,12 milyon nəfərdən 2,6 milyon nəfərə qədər artmışdır. Müvafiq olaraq, turizm sektorundan əldə olunan gəlirlər də 3,15 milyon manatdan 3,87 milyon manata yüksəlmişdir. Bu göstəricilər turizm sahəsində həyata keçirilən dövlət siyasətinin effektivliyini və sektorun iqtisadi dayanıqlılıq potensialını təsdiqləyir.

Lakin 2019-cu ilin sonu və xüsusilə 2020–2021-ci illərdə baş verən COVID-19 pandemiyası qlobal miqyasda olduğu kimi, Azərbaycanın turizm sektoruna da mənfi təsir göstərmişdir. Pandemiya nəticəsində tətbiq olunan sərhəd məhdudiyyətləri və karantin rejimi səbəbilə ölkəyə gələn turistlərin sayı 2020-ci ildə kəskin şəkildə azalaraq 1,45 milyon nəfərə düşmüş, 2021-ci ildə isə bu rəqəm 0,85 milyon nəfər səviyyəsində qeydə alınmışdır [18, s.21]. Eyni dövrdə turizm gəlirlərində də ciddi geriləmə müşahidə olunmuşdur: 2020-ci ildə bu göstərici 2,16 milyon manata enmiş, 2021-ci ildə isə 1,26 milyon manat təşkil etmişdir.

Pandemiya dövründə müşahidə olunan tənəzzül turizm sektorunun qlobal miqyasda baş verən risklərə və beynəlxalq səviyyəli çağırışlara qarşı nə dərəcədə həssas olduğunu aydın şəkildə nümayiş etdirmişdir. Bu vəziyyət, sektorun idarə olunmasında dayanıqlı və risklərə qarşı daha çevik strategiyaların formalaşdırılmasını zəruri etmişdir. 2022-ci ildən başlayaraq turizm sənayesi bərpa mərhələsinə keçmiş, 2024-cü ilədək sürətli inkişaf nümayiş etdirərək pandemiyadan əvvəlki göstəriciləri üstələmişdir. Belə ki, 2024-cü ildə Azərbaycana səfər edən xarici turistlərin sayı 2,63 milyon nəfərə çatmış, turizm sektorunun ümumi gəliri isə 4,1 milyard manat təşkil etmişdir. Mövcud iqtisadi təhlillər göstərir ki, ölkəyə əlavə cəlb olunan hər 1 milyon turist təqribən 1,4-1,5 milyard dollar həcmində iqtisadi dəyər formalaşdıra bilər. Bu dinamika turizmin ölkənin valyuta ehtiyatlarının artırılması və məşğulluğun genişləndirilməsi baxımından strateji rolunu bir daha təsdiq edir [18, s.21].

Son illərdə ölkənin turizm siyasəti yalnız statistik göstəricilərin artırılması deyil, həm də keyfiyyətin yüksəldilməsi və davamlı inkişaf prinsipinə əsaslanan yanaşmalarla müşayiət olunur. Turizmin geniş iqtisadi effektlərini təmin etmək məqsədilə həyata keçirilən tədbirlər bir neçə prioritet istiqaməti əhatə edir. Əsasən, yeni coğrafi bazarların diversifikasiyası və daha yüksək xərcləmə qabiliyyətinə malik turist seqmentlərinin cəlb edilməsi strateji məqsəd kimi önə çıxır. Bu istiqamət yalnız gəlirləri artırmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda ölkənin beynəlxalq turizm brendi kimi mövqeyini gücləndirir.

Eyni zamanda, regionlarda turizm infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi istiqamətində mühüm layihələr icra olunur. Yol-nəqliyyat infrastrukturunun yenilənməsi, mehmanxana və ictimai iaşə obyektlərinin genişləndirilməsi, rəqəmsal texnologiyalar əsasında turizm

xidmətlərinin təşkili regional turizm axınlarının artmasına səbəb olmuşdur. Paralel şəkildə ekoturizm, sağlamlıq turizmi, konfrans və idman turizmi kimi müxtəlif istiqamətlərin təşviqi turizm məhsullarının çeşidliliyini artırmaqla mövsümi asılılığın azalmasına xidmət edir.

Strateji idarəetmə baxımından statistik nəzarət və iqtisadi proqnozlaşdırma mexanizmlərinin gücləndirilməsi dövlət siyasətinin əsas komponentlərindən biri kimi çıxış edir. Bu yanaşma çevik qərarların qəbul olunmasını təmin etməklə, sektorun effektiv idarə olunmasına şərait yaradır. Bununla yanaşı, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin bu sahəyə inteqrasiyasını təşviq etmək məqsədilə vergi imtiyazları, maliyyə dəstəyi mexanizmləri və biznes inkubasiya proqramları tətbiq edilir.

Turizm sahəsi məşğulluq göstəriciləri baxımından da milli iqtisadiyyatda mühüm yer tutur. Belə ki, 2023-cü ildə bu sektorda çalışanların sayı 390 min nəfər olduğu halda, 2024-cü ildə bu rəqəm 437,6 min nəfərə yüksəlmiş və ümumi məşğulluğun 8,3 faizini təşkil etmişdir. Turizm sektoru yalnız hotellər və turizm operatorları ilə məhdudlaşmır, həm də nəqliyyat, qida sənayesi, sənətkarlıq və digər əlaqəli sahələrdə geniş iqtisadi əlaqələr formalaşdırır.

Nəticə etibarilə, turizm sektoru həm valyuta daxilolmalarının təmin olunmasında, həm də dayanıqlı məşğulluğun genişləndirilməsində Azərbaycan iqtisadiyyatının şaxələndirilməsinə xidmət edən əsas istiqamətlərdən birinə çevrilmişdir. Qarşıdakı illərdə bu sahənin rəqəmsal transformasiya, strateji planlaşdırma və innovativ xidmət yanaşmaları ilə daha da gücləndirilməsi gözlənilir.

2019–2025-ci illəri əhatə edən məşğulluq göstəriciləri Azərbaycanın turizm sektorunda sabit və yüksələn inkişaf trayektoriyasını əks etdirir. 2019–2021-ci illərdə bu sahədə işçi sayında nisbi sabitlik müşahidə edilsə də, 2022-ci ildən etibarən dinamikanın sürətləndiyi və 2024-cü ildə məşğulluğun 437,6 min nəfərə çatdığı qeydə alınmışdır. Mövcud trendlər 2025-ci ilədək bu göstəricinin təqribən 490 min nəfərə yüksələcəyini ehtimal etməyə əsas verir ki, bu da turizm sektorunun iqtisadi sabitlik və inkişaf potensialını açıq şəkildə nümayiş etdirir.

Turizmin regionlar üzrə inkişafı baxımından Qəbələ, Şəki, Zaqatala, Lənkəran, Astara, Gəncə, Naftalan, Quba və Qusar kimi inzibati ərazi vahidləri ön plana çıxır. Bu ərazilərdə nəqliyyat-logistika və yerləşdirmə infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi, ekoturizm, sağlamlıq turizmi, qış idmanları və mədəni irsə əsaslanan turizm məhsullarının inkişaf etdirilməsi regional turizm potensialının reallaşdırılmasına əhəmiyyətli töhfə verir.

2024-cü ildə Azərbaycana gələn xarici turistlərin əsas mənşə ölkələri Rusiya (27,8 %), Türkiyə (16,2 %), Hindistan (9,3 %), İran (8 %) və Gürcüstan (4,2 %) olmuşdur. Xüsusilə Hindistan istiqamətində həyata keçirilən bazar diversifikasiyası strategiyası nəticəsində bu ölkədən gələn turistlərin sayında 2,1 dəfə artım qeydə alınmışdır ki, bu da hədəfli bazar yanaşmasının effektivliyini təsdiq edir.

Turizm sahəsinin institusional bazası bir neçə əsas dövlət sənədi və struktur islahatlar vasitəsilə möhkəmləndirilmişdir. 2010–2014-cü illər üçün qəbul edilmiş Dövlət Proqramı, 2016-cı il Strateji Yol Xəritəsi və 2018-ci ildə Azərbaycan Turizm Agentliyi ilə Turizm Bürosunun yaradılması sektorda normativ-hüquqi çərçivənin formalaşdırılmasına və idarəetmədə sistemli yanaşmanın tətbiqinə imkan vermişdir.

Dünya Səyahət və Turizm Şurasının (WTTC) uzunmüddətli proqnozlarına əsasən, 2034-cü ilədək turizm sektorunun Azərbaycanın ÜDM-ə töhfəsi 16,6 milyard ABŞ dollarına çatacaq, sektorda məşğul olanların sayı isə 683 min nəfəri ötəcək. Bu proqnozlar turizmin milli iqtisadiyyatın diversifikasiyasında və regionların davamlı inkişafında strateji rolunu bir daha təsdiqləyir.

Turizm destinasiyalarının investisiya cəlbediciliyini artıran amilləri

Azərbaycan Respublikasında turizm sektoru neft resurslarından asılılığın azaldılması və uzunmüddətli iqtisadi sabitliyin təmin edilməsi baxımından prioritet iqtisadi sahələrdən biri kimi dəyərləndirilir. Son dövrlərdə həyata keçirilmiş institusional islahatlar, genişmiqyaslı infrastruktur təşəbbüsləri və hüquqi stimullaşdırma mexanizmləri bu sahəyə investisiya marağının əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb olmuşdur.

Turizm sektorunun investisiya cəlbediciliyini artıran mühüm faktorlar sırasında Azərbaycanın əlverişli geostrateji mövqeyi xüsusi rol oynayır. Ölkənin Avropa ilə Asiya arasında yerləşməsi onun beynəlxalq turizm bazarlarına effektiv inteqrasiyasını asanlaşdırmaqla regional turizm dinamikasına müsbət təsir göstərir. Bu kontekstdə ölkənin inkişaf etmiş logistika infrastrukturu – beynəlxalq hava limanları, magistral avtomobil yolları və dəmir yolu şəbəkəsi – həm turist axınının artırılmasında, həm də xarici investorların marağının yüksəlməsində mühüm rol oynayır.

Dövlət tərəfindən tətbiq edilən institusional təşviq mexanizmləri kapital axınının stimullaşdırılmasında əsas alətlərdən birinə çevrilmişdir. "Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə Strateji Yol Xəritəsi" çərçivəsində turizm sektoru prioritet sahə kimi müəyyən edilmiş, nəticədə sahənin normativ-hüquqi bazası ciddi şəkildə təkmilləşdirilmişdir.

Xüsusilə 2016-cı ildən tətbiq edilən "investisiya təşviqi sertifikatı" çərçivəsində investorlar yeddi il müddətinə mənfəət, əmlak və əlavə dəyər vergilərindən, eləcə də idxal olunan texnika və materiallara tətbiq edilən gömrük rüsumlarından azad olunmuşdur. Bu təşviq alətləri nəticəsində turizm infrastrukturunun inkişaf tempi əhəmiyyətli dərəcədə artmış və sektorun investisiya riski aşağı salınmışdır.

Azərbaycanın turizm siyasətinin praktiki nəticələrini əks etdirən bariz nümunələrdən biri Qəbələ rayonundakı Tufandağ xizək kompleksidir. Eyni zamanda, Naftalanda yerləşən müalicə-sağlamlıq mərkəzləri də turizm investisiyalarının uğurla tətbiq olunduğu digər bölgələrdəndir. Bu ərazilərdə reallaşdırılan layihələr nəticəsində onlarla yeni turizm və xidmət obyektləri istifadəyə verilmiş, ümumi investisiya həcmi isə milyonlarla manata çatmışdır.

İnvestisiya mühitinin yaxşılaşdırılmasında mühüm rol oynayan digər amillərdən biri də yerli icra qurumlarının torpaq icarəsi və tikinti icazələrinin verilməsində sadələşdirilmiş prosedurlar tətbiq etməsidir. "Vahid pəncərə" prinsipi əsasında həyata keçirilən müraciətlərin emal müddətinin Şəki, Quba və Lənkəran kimi rayonlarda orta hesabla 35–40% qısaldılması investorlar üçün inzibati maneələri minimuma endirmiş, layihələrin həyata keçirilmə sürətini və səmərəliliyini artırmışdır [17, s.21].

Eyni zamanda, Azərbaycan Turizm Bürosu ölkənin turizm potensialını beynəlxalq bazarlarda təşviq etmək məqsədilə aktiv tanıtım kampaniyaları həyata keçirir. 2023-cü il ərzində Travel Turkey İzmir, ITB Berlin və WTM London kimi nüfuzlu beynəlxalq sərgilərdə 20-dən artıq təqdimat və ikitərəfli əməkdaşlıq görüşlərinin təşkili, ölkənin turizm imkanlarının tanıdılmasına və regionlara yönəlmiş investisiya layihələrinin genişlənməsinə zəmin yaratmışdır.

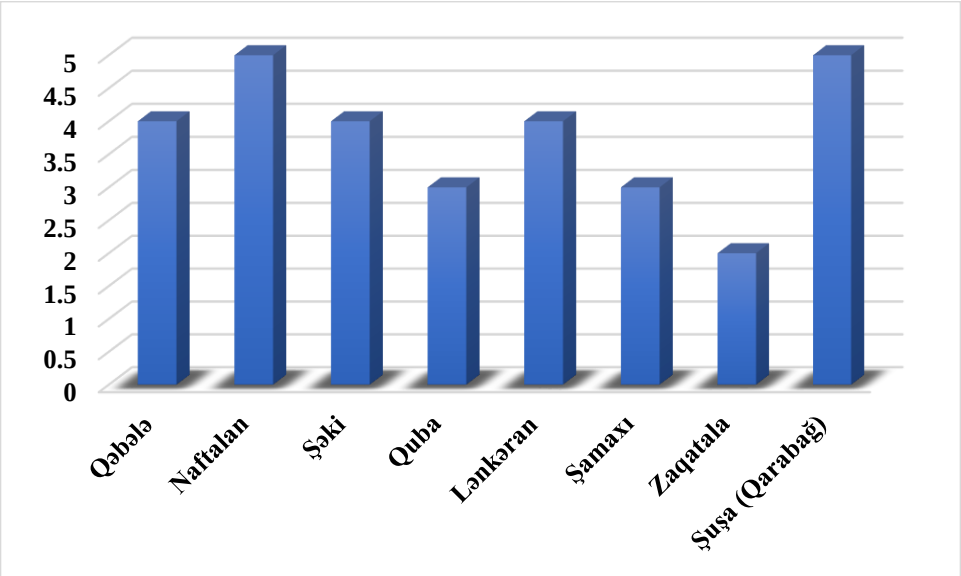
Beləliklə, məqsədyönlü dövlət siyasəti, tənzimləyici bazanın liberallaşdırılması və qlobal səviyyədə aparılan tanıtım fəaliyyətləri sayəsində turizm sektoru iqtisadi baxımdan dayanıqlı və aşağı risk profilli investisiya sahəsinə çevrilmişdir. Bu proses eyni zamanda regionlarda yeni turizm istiqamətlərinin formalaşdırılmasına, məşğulluğun artırılmasına və yerli əhali üçün gəlir gətirən iqtisadi fəaliyyət sahələrinin genişlənməsinə şərait yaratmışdır.

Azərbaycanın regional turizm istiqamətlərinin investisiya baxımından cəlbediciliyi bir sıra əsas amillər əsasında formalaşır. Bu amillərə təbii ehtiyatların mövcudluğu, infrastrukturun indiki vəziyyəti və perspektiv inkişaf planları, dövlət tərəfindən tətbiq olunan təşviq mexanizmləri, eləcə də coğrafi əlçatanlıq göstəriciləri daxildir. Aparılan təhlillər göstərir ki, beş ballıq qiymətləndirmə sisteminə görə ən yüksək nəticəni Naftalan və Şuşa əldə etmişdir və bu regionlar ölkənin ən böyük investisiya potensialına malik turizm zonaları kimi fərqlənir. Sözügedən ərazilərin strateji baxımdan prioritet elan edilməsi, burada yerləşən unikal təbii sərvətlər (məsələn, naftalan yağı) və zəngin tarixi-mədəni irs (Şuşa şəhəri) bu regionların investisiya cəlbediciliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır.

Qəbələ, Şəki və Lənkəran bölgələri yüksək investisiya potensialı nümayiş etdirərək reytinq cədvəlində dördüncü sırada qərarlaşır. Son illərdə bu regionlarda xizək kurortları, turizm və istirahət mərkəzləri, eləcə də sağlamlıq və ekoturizm infrastrukturu üçün genişmiqyaslı investisiyalar həyata keçirilmişdir. Quba və Şamaxı isə orta hesabla üç balla qiymətləndirilir. Hərçənd bu ərazilərdə infrastruktur tam inkişaf etməmişdir, lakin paytaxta yaxınlıq, zəngin təbii

istirahət resursları və əhalinin turizmə marağının artması bu regionların gələcək inkişafı üçün mühüm imkanlar yaradır.

Diaqram 1. Azərbaycanın seçilmiş turizm regionları üzrə investisiya cəlbediciliyi

Mənbə: Yusubov, Q. (2022). Regionun turizm destinasiyasına çevrilməsi imkanları. İpək Yolu, №3, s. 49–50.

Zaqatala bölgəsində isə investisiya cəlbediciliyi nisbətən aşağı qiymətləndirilsə də, onun zəngin flora və faunası, eləcə də sərhədyanı mövqeyi uzunmüddətli perspektivdə ekoturizmin inkişafı baxımından böyük potensial vəd edir.

Son onillikdə Azərbaycanda investisiya mühitinin möhkəmləndirilməsi istiqamətində bir sıra institusional və hüquqi islahatlar həyata keçirilmişdir. 2010–2014-cü illəri əhatə edən Dövlət Turizm Proqramı, 2016-cı ildə qəbul edilmiş "Strateji Yol Xəritəsi", həmçinin 2018-ci ildə Azərbaycan Turizm Agentliyi və Turizm Bürosunun təsis olunması ölkədə turizm sahəsinin idarəçiliyinin daha sistemli inkişaf trayektoriyasına keçməsini təmin etmişdir.

Xüsusilə, 2016-cı ildən tətbiq edilən "investisiya təşviqi sertifikatı" mexanizmi otelçilik, kurort və sağlamlıq turizmi istiqamətlərində layihələrin icrasını sürətləndirmiş, investorların mənfəət, torpaq, əmlak, əlavə dəyər vergisi və idxal gömrük rüsumlarından yeddi il müddətinə azad edilməsinə şərait yaratmışdır. Məsələn, Tufandağ xizək kompleksi bu mexanizm vasitəsilə 20 milyon manatdan artıq sərmayə cəlb etmiş, Naftalan şəhərində isə yeni SPA mərkəzlərinin istifadəyə verilməsi təmin olunmuşdur.

Bundan başqa, torpaq icarəsinin hüquqi tənzimlənməsi və tikintiyə icazələrin "bir pəncərə" prinsipi əsasında verilməsi prosesi sadələşdirilmiş, nəticədə Şəki, Quba və Lənkəran bölgələrində sənədləşmə müddəti orta hesabla 35–40 faiz azalmışdır.

Beynəlxalq arenada da turizmin təşviqi sahəsində mühüm irəliləyişlər əldə olunmuşdur. Azərbaycan Turizm Bürosunun fəaliyyəti nəticəsində 2023-cü ildə ölkənin turizm regionları "Travel Turkey İzmir", "ITB Berlin" və "World Travel Market London" kimi nüfuzlu sərgilərdə geniş şəkildə təqdim olunmuş, bu isə Quba, Şamaxı, Zaqatala və Lənkəran kimi regionların beynəlxalq investorların diqqət mərkəzinə düşməsinə şərait yaratmışdır.

Nəticə etibarilə, dövlətin həyata keçirdiyi məqsədyönlü stimullaşdırıcı tədbirlər, hüquqi və institusional əsasların təkmilləşdirilməsi, eləcə də beynəlxalq təşviq mexanizmləri Azərbaycanın regionlarında turizm sektorunun dayanıqlı və rəqabətədavamlı inkişafına güclü təkan vermişdir. Bu siyasət həmçinin regionlarda məşğulluğun artmasına, sosial-iqtisadi tərəqqinin sürətlənməsinə mühüm töhfə vermişdir.

Azərbaycanın təbii-landşaft müxtəlifliyi və zəngin mədəni irsi əsasında formalaşan çoxşaxəli turizm modeli bir sıra konkret regional nümunələrlə öz təsdiqini tapmaqdadır. Belə ki, Qusar-Quba zonasında yerləşən Şahdağ Turizm Kompleksi qış turizmi potensialından istifadə

etməklə yeni iş yerlərinin yaradılmasına və xidmət sahələrinin (mehmanxanalar, ictimai iaşə obyektləri, xizək məktəbləri və s.) genişlənməsinə səbəb olmuşdur.

Naftalan şəhəri özünəməxsus müalicəvi neft vannaları ilə postsovet məkanı, Orta Asiya və Yaxın Şərq ölkələrindən turist axınını stimullaşdırmış, dövlət tərəfindən təqdim olunan vergi güzəştləri isə investorlar üçün əlavə təşviq mexanizmi rolunu oynamışdır.

Lahıc, Xınalıq və Basqal kimi tarixi yaşayış məntəqələrində icra olunan kənd ekoturizmi layihələri yerli əhalinin rifah halının yüksəldilməsinə, alternativ gəlir mənbələrinin yaranmasına xidmət edir.

Lənkəran, Astara və Masallı bölgələri isə subtropik iqlimi və təbii isti su mənbələri ilə sağlamlıq turizminin inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır.

Şuşa, Şəki və Bakı şəhərlərinin UNESCO-nun Dünya İrsi Siyahısına daxil edilməsi, həmçinin burada təşkil edilən beynəlxalq səviyyəli mədəni tədbirlər, festivallar və konfranslar bu məkanlara yönələn investisiya axınının artmasına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir.

Turizm sektoruna yönəldilən investisiyalar ölkədə yalnız iqtisadi artıma deyil, həm də dövlət büdcəsinin gəlirlərində nəzərəçarpacaq artıma səbəb olmuşdur. Belə ki, 2014-cü ildə turizm sahəsində gəlir vergisi üzrə dövlət büdcəsinə daxilolmalar 23 milyon manat təşkil etdiyi halda, bu göstərici 2023-cü ildə 96 milyon manata, 2024-cü ildə isə 105 milyon manata yüksəlmişdir. Bu artımın əsas səbəbləri kimi turizm fəaliyyət subyektlərinin sayının 2,5 dəfə artması, rəqəmsal nəzarət mexanizmlərinin tətbiqi nəticəsində qeyri-rəsmi fəaliyyətlərin leqallaşdırılması və məşğulluğun şəffaflaşdırılması göstərilə bilər.

Xüsusilə münaqişədən sonrakı dövrdə Qarabağ bölgəsində sıfırdan inşa edilən turizm infrastrukturu, təqdim olunan vergi və gömrük güzəştləri ilə birgə gələcəkdə vergi bazasının əhatə dairəsinin genişləndirilməsi üçün mühüm baza formalaşdırır. Bu istiqamətdə görülən tədbirlər göstərir ki, inkişafdan geri qalmış regionlara dəstək proqramları, keyfiyyətli turizm layihələrinin təşviqi və infrastrukturun sürətli modernizasiyası investisiya risklərini minimuma endirərək ölkədə turizmin davamlı inkişafını və regional balanslaşdırmanı təmin edir.

Qarabağ bölgəsinin turizm baxımından inkişafı yalnız məşğulluğun artırılması və infrastrukturun bərpası ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda dövlət maliyyəsinin sabitliyinin möhkəmləndirilməsi və vergi gəlirlərinin diversifikasiyası baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır. Regionun Cənubi Qafqazda turizm investisiyası üçün ən perspektivli məkanlardan birinə çevrilməsi, bərpa və yenidənqurma siyasətinin uğurlu tətbiqinin nəticəsi kimi qiymətləndirilə bilər.

Eyni zamanda, burada həyata keçirilən Smart City və Smart Village layihələri – enerji səmərəliliyi, ekoloji balans və avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərinə əsaslanan müasir şəhərsalma modelləri – uzunmüddətli və dayanıqlı turizm inkişafı üçün əlverişli mühit yaradır. Xüsusilə Zəngilan rayonunun Ağalı kəndində tətbiq edilən "ağıllı kənd" konsepsiyası kənd təsərrüfatı və turizm sahələrində, xüsusilə ekoturizm və aqroturizmdə, təcrübəvi model rolunu oynayır. Burada həyata keçirilən layihələr çərçivəsində bərpa olunan enerji mənbələri ilə təchiz edilən mehmanxana və turizm obyektləri inşa edilir.

Bölgənin əlverişli təbii-coğrafi şəraiti – Murovdağ silsiləsi, Şuşa və Hadrut meşə massivləri, Tərtər və Xudafərin çay hövzələri, habelə zəngin biomüxtəliflik Qarabağı ekoturizm, sağlamlıq turizmi və ekstremal idman növləri üzrə xüsusi əhəmiyyətə malik regional məkana çevirir.

Qarabağ bölgəsi öz zəngin tarixi-mədəni irsi ilə fərqlənir və bu kontekstdə Şuşa şəhəri ölkənin mədəniyyət paytaxtı kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Burada təşkil olunan "Xarı Bülbül" Musiqi Festivalı və "Vaqif Poeziya Günləri" kimi beynəlxalq səviyyəli tədbirlər regionun mədəni turizm potensialının inkişafında mühüm rol oynamaqla yanaşı, onun beynəlxalq arenada tanıdılmasına da xidmət edir.

Dövlət tərəfindən həyata keçirilən vergi və gömrük güzəştləri, investisiya təşviqi sənədləri və güzəştli kreditləşmə mexanizmləri turizm layihələrinin icrasını stimullaşdırmaqla yanaşı, investorların risklərini azaltmaq və layihələrin həyata keçirilmə müddətini qısaltmaq baxımından əhəmiyyətlidir. Bu tədbirlər eyni zamanda regionun fiskal potensialının güclənməsinə və ümumi investisiya mühitinin cəlbediciliyinin artmasına səbəb olur. Qarabağ bölgəsi yalnız turizm

sahəsində deyil, enerji və ekoloji istiqamətlərdə də yeni nəsil şəhərsalma strategiyalarına əsaslanan dayanıqlı inkişaf modelinin tətbiqi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Turizm fəaliyyətinin genişlənməsi əhalinin bölgəyə geri dönüşünü stimullaşdırır, yerli iqtisadi aktivliyi artırır və yeni xidmət sahələrinin, eləcə də məşğulluq imkanlarının yaranmasına zəmin yaradır. Regionun beynəlxalq səviyyədə mədəni irs məkanı kimi tanınması və burada keçirilən beynəlxalq tədbirlər Qarabağın qlobal nüfuzunun möhkəmlənməsinə müsbət təsir göstərir.

Qarabağ bölgəsində müşahidə olunan investisiya aktivliyi və sürətli turizm transformasiyası dövlət siyasətinin məqsədyönlü nəticəsi kimi qiymətləndirilə bilər. Belə ki, təkcə turizm sektorunun deyil, bütövlükdə sosial-iqtisadi sahələrin dirçəlməsi və regionlara kapital axınının artması bu siyasətin uğurlu nəticələridir. Yeni nəsil infrastrukturun qurulması və dayanıqlı idarəetmə mexanizmlərinin tətbiqi yaxın gələcəkdə Qarabağın Azərbaycanın turizm sənayesində aparıcı rola malik olacağına dair ciddi proqnozlar formalaşdırmağa əsas verir.

2020–2024-cü illəri əhatə edən dövr üzrə aparılmış təhlillər göstərir ki, Qarabağ bölgəsində turizm sahəsinə yönəlmiş investisiyalar davamlı artım meyli nümayiş etdirib. Xüsusilə, 2020-ci ildən etibarən bu artımın sürətləndiyi müşahidə olunur və 2024-cü ilin sonunadək investisiya həcmi 420 milyon manat səviyyəsinə çatmışdır. Bu tendensiyanın arxasında regionun dövlət səviyyəsində strateji prioritet elan olunması və turizm infrastrukturunun yenidən qurulması prosesi dayanır.

Beləliklə, Qarabağ bölgəsində turizm sektoru yalnız infrastruktur və məşğulluq baxımından deyil, həmçinin yüksək investisiya potensialı və uzunmüddətli dayanıqlı gəlir mənbələrinin formalaşdırılması imkanları ilə də seçilir. Yekun olaraq, müşahidə edilən dinamik inkişaf Qarabağın yaxın illərdə ölkənin milli iqtisadiyyatında və regional sosial-iqtisadi bərpa proseslərində strateji rol oynayacağını göstərir. [18, s.71].

Qarabağ regionunun turizm potensialını qiymətləndirmək üçün aparılan SWOT təhlili nəticəsində bir sıra güclü və zəif tərəflər, eyni zamanda mövcud imkanlar və təhdidlər müəyyən edilmişdir.

Güclü tərəflər (Strengths). Qarabağ regionunun turizm sahəsindəki əsas üstünlüklərindən biri dövlət dəstəyinin yüksək səviyyədə olmasıdır. Regionda infrastrukturun sıfırdan və planlı şəkildə qurulması, xüsusilə "ağıllı şəhər" modelinin tətbiqi uzunmüddətli və davamlı inkişafın təmin olunmasına şərait yaradır. Bundan əlavə, bölgənin unikal təbii və mədəni irs potensialı – dağlar, bulaqlar, tarixi abidələr kimi turistik resurslar əhəmiyyətli güclü tərəf kimi çıxış edir. Torpaq və obyekt qiymətlərinin aşağı olması isə investorlar üçün iqtisadi cəhətdən cəlbedici mühit yaradır. Regionun strateji mövqeyi və simvolik dəyəri də turizm sektorunda müsbət təsir göstərən mühüm faktorlardandır.

Zəif tərəflər (Weaknesses). Qarabağda bərpa və tikinti işlərinin hələ tam başa çatmaması, infrastrukturun müəyyən sahələrdə tamamlanmaması turizm inkişafını məhdudlaşdıran amillər sırasındadır. Yerli əmək bazarında turizm üzrə təcrübəli kadr çatışmazlığı xidmət keyfiyyətinə mənfi təsir göstərə bilər. Beynəlxalq turistlərin regiona giriş imkanlarının məhdud olması, xüsusilə logistika sahəsindəki çətinliklər də zəif tərəflərdən biridir. Sosial infrastruktur və şəhərdaxili xidmətlər isə hələ bərpa mərhələsindədir. Bundan əlavə, destinasiya üzrə marketinq strategiyalarının və brendin formalaşmaması regionun turizm cəlbediciliyinin aşağı olmasına səbəb olur.

İmkanlar (Opportunities). Qarabağ regionunda ekoturizm, dağ turizmi və sağlamlıq turizmi kimi yeni və spesifik turizm sahələri üzrə bazarların yaradılması geniş imkanlar açır. Xarici investorlar üçün vergi və gömrük güzəştlərinin cəlbedici olması sərmayə axınını stimullaşdıra bilər. Regionun beynəlxalq tədbirlər vasitəsilə tanıdılması, xüsusilə Şuşa şəhərinin mədəniyyət paytaxtı kimi təqdim olunması turizm brendinin gücləndirilməsinə töhfə verir. Rəqəmsal idarəetmə və yeni texnologiyaların tətbiqi, eləcə də yerli əhalinin xidmət sektorunda iştirak imkanlarının artırılması isə regional iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə imkan verir.

Təhdidlər (Threats). Qarabağ regionunda geosiyasi risklər və mümkün münaqişə ehtimalları təhlükəsizlik narahatlıqları yarada bilər. Regionun hələ beynəlxalq turizm xəritəsində

tam olaraq tanınmaması potensial turist axınının məhdud qalmasına səbəb ola bilər. Turizm fəaliyyətində sezonallıq və iqlim dəyişiklikləri ilə bağlı risklər də nəzərə alınmalıdır. Sahibkarların ilkin kapital və riskə dözümlülük baxımından çətinlik çəkmələri isə yerli bizneslərin inkişafını ləngidə bilər. Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə nəzarət mexanizmlərinin zəif olması isə ekoloji tarazlığın pozulması kimi risklərlə nəticələnə bilər.

Qarabağ və işğaldan azad edilmiş digər ərazilər turizm investisiyaları baxımından nəzərə çarpan strateji üstünlüklərə malikdir və mövcud risklər məqbul diapazonda qiymətləndirilir. Bu bölgələrdə turizmin davamlı inkişafına töhfə verən əsas amillər dövlətin güclü siyasi iradəsi, sıfırdan inşa edilmiş müasir infrastruktur, Moderna və ərazinin bənzərsiz təbii və mədəni sərvətləridir. Bundan əlavə, ərazinin nisbətən aşağı qiyməti və bölgənin Milli simvolik dəyəri investorların marağını artıran əlavə amillərdir.

Ancaq bir sıra çətinliklər də var. Məsələn, bəzi yerlərdə infrastruktur hələ tam inkişaf etməyib, turizm sektorunda ixtisaslı yerli kadr çatışmazlığı, məhdud beynəlxalq marketinq fəaliyyəti və zəif xarici əlaqələr potensial investisiyaları ləngidə bilər. Bu səbəbdən bölgəni qlobal miqyasda tanıtmaq üçün hədəflənmiş marketinq və reklam kampaniyalarını gücləndirmək vacibdir.

Gələcək perspektivlər olduqca perspektivlidir. Ekoturizmin və sosial turizmin inkişafı, beynəlxalq səviyyədə tədbirlərin təşkili, həmçinin investorlar üçün vergi və gömrük güzəştləri Qarabağın regional və beynəlxalq səviyyədə tanınmasına və investisiya cəlbediciliyinin artırılmasına mühüm töhfə verə bilər. Bu potensialdan maksimum yararlanmanın əsas məqsədi yerli resurslardan sistematik istifadə və risklərin əvvəlcədən idarə edilməsidir.

Nəticə etibarilə, Qarabağ və ətraf bölgələr Azərbaycan turizminin yeni inkişaf mərhələsinə keçməsi üçün əhəmiyyətli potensiala malikdir. Rəqəmsal texnologiyalara keçidin sürətləndirilməsi, inklüziv yanaşmaların tətbiqi və regional əməkdaşlığın genişləndirilməsi bu sahədə davamlı və müsbət nəticələrin əldə olunması üçün əsasdır.

Turizm destinasiyalarinin investisiya imkanlari və onlarin yüksəldilmə perspektivləri

Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun şaxələndirilməsi məqsədilə həyata keçirilən iqtisadi strategiyalar çərçivəsində 2014–2024-cü illər ərzində turizm sahəsinə yönəldilmiş investisiyaların artırılması əsas prioritetlərdən biri kimi müəyyən edilmişdir. Bu istiqamətdə atılan addımlar turizm sektorunu yalnız istirahət və asudə vaxt keçirmə sahəsi kimi deyil, eyni zamanda, sahibkarlığın inkişafı, yeni iş yerlərinin yaradılması və büdcə daxilolmalarının artırılması baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edən sahəyə çevirmişdir. Belə nəticələr dövlət tərəfindən qəbul edilmiş məqsədyönlü inkişaf strategiyalarının praktiki nəticəsi kimi qiymətləndirilə bilər.

Müxtəlif sahələri əhatə edən iri həcmli dövlət investisiya layihələri – o cümlədən yol-nəqliyyat infrastrukturu, enerji, su təchizatı və internet şəbəkələrinin genişləndirilməsi – turizm sektorunun maddi-texniki bazasının gücləndirilməsinə mühüm töhfə vermişdir. Ölkənin müxtəlif bölgələrində, xüsusilə Qəbələ, Şəki, Quba, Lənkəran, Naftalan və Abşeron zonalarında müasir otellər, sağlamlıq mərkəzləri, əyləncə kompleksləri və tematik parklar inşa edilmiş və fəaliyyətə başlamışdır. Bu inkişaf dinamikasında vergi və gömrük güzəştləri, eləcə də dövlət zəmanətli kreditlər kimi stimullaşdırıcı mexanizmlər həlledici rol oynamışdır.

İnvestisiya mühitinin şaxələndirilməsində mikro və kiçik sahibkarlıq subyektlərinin fəallaşması da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Kənd evlərinə, sənətkarlıq emalatxanalarına, iaşə obyektlərinə və digər yerli turizm məhsullarına yönəlmiş sərmayələr yalnız kənd əhalisinin rifah səviyyəsinin yüksəlməsinə deyil, həm də regionların iqtisadi aktivliyinin artırılmasına və turizm məhsul müxtəlifliyinin zənginləşdirilməsinə şərait yaratmışdır. “Kənd yaşayış evləri” və “eko-kənd” modelləri çərçivəsində tətbiq olunan güzəştli maliyyələşmə mexanizmləri, mentorluq proqramları və texniki dəstək tədbirləri, xüsusilə aqroturizm yönümlü təşəbbüslərin inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təkan vermişdir.

Hazırkı mərhələdə turizm investisiyalarının əsasını təkcə fiziki infrastruktur deyil, həm də rəqəmsal həllərin tətbiqi və onlayn platformaların geniş istifadəsi təşkil edir. Azərbaycanda turizm sektorunun rəqəmsallaşdırılması prosesi qlobal tendensiyalarla uyğunlaşdırılaraq səyahət

xidmətlərinin əlçatanlığını və operativliyini artırmaqla yanaşı, potensial investorlar üçün daha şəffaf və proqnozlaşdırıla bilən mühit formalaşdırır. Bu məqsədlə Azərbaycan Turizm Bürosu tərəfindən istifadəyə verilmiş "Experience Azerbaijan" platforması milli turizmin rəqəmsal transformasiyasının əsas daşıyıcılarından biri kimi çıxış edir. Platformada real vaxt rejimində məlumat təqdim edən virtual bələdçilər, onlayn sifariş sistemləri və elektron xəritəçəkmə texnologiyaları birləşdirilərək həm turistlər üçün fərdi təcrübə təmin edilir, həm də müəssisələr üçün marketinq alətlərinin səmərəliliyi artırılır.

Dövlət dəstəyi, özəl sektorun aktiv iştirakı və rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi ilə birgə turizm sektoruna investisiya axını intensivləşməkdədir ki, bu da qeyri-neft iqtisadiyyatının davamlı inkişafına mühüm töhfə verir. Böyük həcmdə rəqəmsal məlumatların – o cümlədən big data texnologiyalarının təhlili – səyahət axınlarının, turist davranışlarının və bazar trendlərinin elmi əsaslarla öyrənilməsinə imkan yaradır və bu isə investisiya qərarlarının daha məqsədyönlü və effektiv şəkildə qəbulunu təmin edir. Rəqəmsallaşma, həmçinin turizm sənayesinin dinamik inkişafı və region iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi üçün mühüm vasitədir. Qarabağ, Naxçıvan və Şəki-Zaqatala kimi istiqamətlər rəqəmsal platformalar vasitəsilə beynəlxalq auditoriya üçün daha əlçatan olmuş və investisiya cəlbediciliyi artmışdır. Bu cür investisiyalar bir tərəfdən regionlarda məşğulluğu artırır, digər tərəfdən isə iqtisadi artım ilə məşğulluq arasında dayanıqlı balansın qorunmasına imkan verir.

Texnoloji innovasiyalara əsaslanan investisiya təşviqi və müasir texnoloji infrastrukturun yaradılması, Azərbaycanın turizm modelində rəqabət qabiliyyətinin artırılması ilə yanaşı, "ağıllı turizm" konsepsiyasına keçidi də sürətləndirmişdir. Gələcək perspektivdə investisiya mühitinin daha da cəlbedici olacağı proqnozlaşdırılır. Süni intellekt əsaslı fərdiləşdirilmiş xidmətlərin tətbiqi, blokçeyn texnologiyası ilə dəstəklənən ödəniş və sifariş sistemləri, eləcə də böyük həcmdə məlumatın analitik təhlilinə imkan verən rəqəmsal platformalar bu prosesi daha da dəstəkləyəcəkdir.

2020–2023-cü illər ərzində turizm sahəsində birbaşa xarici investisiyaların həcmi iki dəfədən çox artaraq 25,6 milyon ABŞ dollarına çatmış və bu artım rəqəmsal texnologiyaların turizm sektoruna təsirinin real nəticələrini nümayiş etdirmişdir. Qarabağ və digər regionlarda rəqəmsal turizm infrastrukturunun qurulması və yerli sahibkarlığın təşviqi nəticəsində bu bölgələrə turist axını əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Bu proses Azərbaycanın "ağıllı turizm" modelinə keçidini sürətləndirməklə yanaşı, ölkənin beynəlxalq turizm standartlarına uyğunlaşmasını da təmin etmişdir.

Cədvəl 1. 2020–2023-cü illərdə Azərbaycanın rəqəmsal turizm investisiyaları

İl	Rəqəmsal turizm investisiyası (mln USD)	İllik artım (%)
2020	12.5	–
2021	14.8	+18.4%
2022	20.3	+37.2%
2023	25.6	+26.1%

Mənbə:.https//www.stat.gov.az

Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş əraziləri — o cümlədən Şuşa, Zəngilan, Laçın və Ağdam — milli turizm siyasətində yeni strateji prioritetlər kimi ön plana çıxır. Bu ərazilərdə turizmin inkişafı təkcə infrastrukturun yenidən qurulması ilə məhdudlaşmır, əksinə, "ağıllı şəhər" və "ağıllı kənd" kimi müasir konsepsiyalar əsasında, rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi, bərpa olunan enerji mənbələrinin istifadəsi və ekoloji davamlılıq prinsipləri ilə həyata keçirilir.

Məsələn, Şuşada tarixi-mədəni irs müasir texnologiyalar – artırılmış reallıq və 3D modelləşdirmə vasitəsilə rəqəmsallaşdırılaraq ziyarətçilərə təqdim olunur. Zəngilanın "ağıllı kənd" modeli isə — xüsusilə Ağalı kəndi — bərpa olunan enerji resursları, ağıllı ev sistemləri və avtomatlaşdırılmış xidmət infrastrukturunun tətbiqi ilə kənd turizmi sahəsində uğurlu pilot layihə kimi qiymətləndirilir.

Hökumət tərəfindən təqdim olunan institusional və maliyyə təşviqləri – o cümlədən uzunmüddətli torpaq icarəsi, vergi və gömrük güzəştləri, infrastruktur təminatı – investorların risklərini azaldaraq bu regionlarda iqtisadi fəaliyyətin stimullaşdırılmasına xidmət edir. Əsas kommunikasiyalar – enerji, su, qaz, yol infrastrukturu və yüksək sürətli internet bağlantısı – artıq sözügedən layihələrə inteqrasiya olunub.

İşğaldan azad edilmiş Qarabağ və ətraf bölgələr turizm sahəsində strateji üstünlüklərə malik olmaqla, ölkənin iqtisadi və sosial inkişaf prioritetləri arasında xüsusi yer tutur. Bu regionların turizm baxımından investisiya cəlbediciliyi bir sıra əsas amillərlə əlaqələndirilir. İlk növbədə, dövlət tərəfindən nümayiş etdirilən güclü siyasi iradə və sıfırdan qurulan müasir infrastruktur bu üstünlüklərin bünövrəsini təşkil edir. Regionun unikal təbii landşaftı, zəngin mədəni irsi və memarlıq abidələri də turizm üçün əlverişli şərait yaradır.

Əlavə olaraq, bu ərazilərdə torpaq və daşınmaz əmlak qiymətlərinin nisbətən aşağı olması, həmçinin bölgənin yüksək milli simvolik dəyəri investorlar üçün əlavə motivasiya rolunu oynayır. Bu, xüsusilə daxili turizm bazarında milli kimlik və vətənpərvərlik meylləri ilə uzlaşan bir amil kimi qiymətləndirilə bilər.

Lakin turizmin davamlı inkişafı istiqamətində bir sıra məhdudiyyətlər də mövcuddur. Bəzi ərazilərdə infrastrukturun tam formalaşmaması, yerli turizm sahəsində ixtisaslı kadr ehtiyacının ödənilməməsi, beynəlxalq marketinq və əlaqələndirmə fəaliyyətlərinin zəifliyi potensial investisiya axınlarını məhdudlaşdıra bilər. Xüsusilə regionun qlobal turizm bazarlarında tanınması baxımından sistemli və hədəflənmiş beynəlxalq reklam və tanıtım kampaniyalarının təşkilinə ehtiyac vardır.

Gələcəyə yönəlik baxış isə olduqca nikbindir. Qarabağ və digər işğaldan azad edilmiş bölgələrdə ekoturizm, kənd turizmi və sosial turizm kimi alternativ turizm növlərinin inkişaf etdirilməsi, yerli icmaların prosesə inteqrasiyası ilə turizmin inklüziv və davamlı inkişafına töhfə verə bilər. Eyni zamanda, beynəlxalq səviyyəli tədbirlərin təşkili və regionun mədəni-siyasi identitetini əks etdirən festivallar vasitəsilə bu ərazilərin beynəlxalq arenada tanınması sürətləndirilə bilər.

İnvestorlar üçün daha cəlbedici mühitin yaradılması məqsədilə vergi və gömrük sahəsində stimullaşdırıcı mexanizmlərin genişləndirilməsi, uzunmüddətli və şəffaf müqavilə çərçivələrinin təmin olunması tövsiyə edilir. Habelə, risklərin idarə olunması üçün institusional mexanizmlərin və təhlükəsizlik sistemlərinin gücləndirilməsi vacibdir.

Nəticə etibarilə, Qarabağ və ona bitişik azad edilmiş ərazilər Azərbaycan turizminin yeni mərhələyə keçidində mühüm lokomotiv rolunu oynaya bilər. Bu məqsədlə rəqəmsal texnologiyaların tətbiqinin sürətləndirilməsi, inklüziv və iştirakçılığa əsaslanan yanaşmaların təşviqi, həmçinin regional və beynəlxalq əməkdaşlıq imkanlarının genişləndirilməsi bu sahədə dayanıqlı və kompleks inkişaf modelinin əsasını təşkil edir.

Nəticə

Azərbaycanda turizm sektoru iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi siyasətində xüsusi əhəmiyyət kəsb edən sektorlardan biridir. Bu kontekstdə Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən 2023-cü il üçün təsdiq edilmiş və 2024-2026-cı illəri əhatə edən" turizmin inkişafı üzrə milli plan " ölkədə bu sahədə yeni inkişaf mərhələsinin əsasını qoyur. Sənəd sistematik olaraq bu sektorda müşahidə olunan müsbət dinamikanı deyil, həm də uzunmüddətli strateji hədəfləri, institusional dəyişiklikləri və gələcək inkişaf istiqamətlərini vurğulayır. Əsas məqsəd turizm sektorunun qabaqcıl texnologiyaların tətbiqi ilə modernləşdirilməsi, ekoloji dayanıqlıq prinsiplərinə uyğunlaşdırılması və regionların turizm potensialından səmərəli istifadənin təmin edilməsidir.

Sənədin prioritetlərindən biri dövlət-özəl tərəfdaşlıq modelinin (PPP) geniş tətbiqidir. Bu model sayəsində dövlətə maliyyə yükü azalır, eyni zamanda bazar yönümlü idarəetmə prinsipləri güclənir və infrastruktur layihələrinin icrası daha sürətli və daha səmərəli həyata keçirilir. Xizək kurortlarının, istirahət marşrutlarının və ekoturizm marşrutlarının yaradılması bu kontekstdə əsas tətbiq sahələri kimi müəyyən edilmişdir.

Plan həm də ekoloji və uzunmüddətli inkişafa zəmanət verən turizm modellərinə yönəlmişdir. Bərpa olunan enerji ilə işləyən qurğuların təşviqi, karbon neytral məhsulların və "yaşıl tikinti" prinsiplərinə əsaslanan infrastrukturun tətbiqi bu istiqamətdə əsas hədəflərdəndir. Qəbələ və Şəki rayonlarında həyata keçirilən pilot layihələr çərçivəsində günəş batareyaları ilə təchiz edilmiş biokompakt kənd evlərinin tikintisinə başlanılıb ki, bu da ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqi sahəsində praktiki nümunədir.

Eyni zamanda, plan bölgələrdə tematik ixtisaslaşmanı təşviq edən bir marka strategiyasını dəstəkləyir. Bu yanaşmaya uyğun olaraq Naftalan tibbi turizm, Şəki Mədəni İrs və memarlıq turizmi, Zəngilan isə ekoturizm istiqamətində inkişaf edir və "ağıllı kənd"Konsepsiyası üzrə ixtisaslaşıb.

Milli plan rəqəmsallaşmanı da prioritet olaraq təyin edir. "Azərbaycan təcrübəsi" platforması, süni intellektə əsaslanan bazar təhlili sistemləri, rəqəmsal bələdçilər və onlayn sifariş texnologiyaları vasitəsilə turizm xidmətlərinin keyfiyyəti artır, bazar təhlili isə daha çevik və sürətlə aparılır.

Plan təkcə infrastrukturun inkişafını deyil, həm də struktur islahatlarının aparılmasını, regionlar arasında iqtisadi fərqlərin azaldılmasını və Azərbaycanın beynəlxalq turizm bazarına daha dərin inteqrasiyasını nəzərdə tutur. Bu baxımdan sənəddə xüsusi olaraq aşağıdakı altı əsas tövsiyədən bəhs olunur:

1. PPP-nin hüquqi və institusional əsaslarının təkmilləşdirilməsi: investorların riskləri müxtəlif bölgələr üçün çevik hüquqi əsasların hazırlanması ilə optimallaşdırılmalıdır.
2. Açıq və şəffaf bir rəqəmsal investisiya mühiti yaradın: səyahət investisiya platforması kimi texnoloji vasitələrlə səyahət mənbələri və layihələri haqqında real vaxt məlumat axını təmin edilməlidir.
3. Beynəlxalq marketinq dəstəyi və regional markaların təşviqi üçün xüsusi bir fondun yaradılması – səyyar sərgilərdə və sertifikatlaşdırma proqramlarında iştirak bu Fondun əsas vəzifələrindən biri olacaqdır.
4. Ekoturizm obyektləri üçün vergi güzəştləri, vergi güzəştləri və "yaşıl kredit" mexanizmlərinin tətbiqi yaşıl infrastrukturun genişləndirilməsinə kömək etməlidir.
5. Bölgələrə görə turizmə investisiyaların qiymətləndirilməsi metodologiyasının hazırlanması: bu metodoloji baza sayəsində müxtəlif coğrafi bölgələrin turizm potensialı obyektiv müqayisə edilə bilər.
6. Turizm menecmenti və Layihə İdarəetmə təlimi: xüsusi tədris proqramlarının hazırlanması və beynəlxalq sertifikatlaşdırma imkanlarının yaradılması bu sahədə insan resurslarının inkişafını təmin edəcəkdir.

Nəhayət, sənəddə Naftalan, Şəki və Zəngilan kimi uğurlu təcrübə nümunələrinin digər bölgələrdə təkrarlanması tövsiyə olunur. Bu yanaşma yalnız texniki səviyyədə deyil, həm də sosial və institusional səviyyədə tətbiq olunmalıdır. Məşğulluq imkanlarının genişləndirilməsi, yerli icmaların Turizm zəncirinə inteqrasiyası və investorlar üçün cəlbediciliyin artırılması baxımından bu modellər ölkənin digər bölgələri üçün praktik inkişaf təməli rolunu oynaya bilər.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti. (2019). Azərbaycan Respublikası Regionlarının 2019-2023-cü illərdə Sosial-İqtisadi İnkişafi Dövlət Proqramı. Bakı.
2. Azərbaycan Respublikası. (1992). Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (№ 405, 15 dekabr 1992-ci il). Bakı.
   Azərbaycan Respublikasının turizm strategiyası 2023-2026
4. Hüseynov, S. (2021). Azərbaycan turizm industurisi üçün strateji istiqamətlər: Müasir Tərəflər və problemlər. Turizm və xidmət elmləri jurnalı, 14(27), 47-62.
5. İspəndiyarov İ. T. Azərbaycanda turizmin inkişafının mövcud vəziyyəti və inkişaf etdirilməsi istiqamətləri. Elmi Xəbərlər № 3, 2024 (İctimai və texniki elmlər seriyası), səh233-237.

6. Məmmədli, O. Q., Cavadov, N. Ə., Cavadzadə, X. N. (2014). Sosial-iqtisadi statistika (Dərslik, II hissə). Bakı: MBM nəşriyyatı.
7. Samadov, F., İsmayılov, V., Abdullayeva, N. (2021). Turizmin Azərbaycanın İqtisadiyyatına təsiri: Əsas göstəricilərin analizi. Turizm və məişət idarəetməsi jurnalı, 9(1), 1- 11.
8. Şirinova, F. (2021). Turizm sahəsində Azərbaycanın regionallaşması problemləri və perspektivləri. İqtisadiyyat, inkişaf və məşğulluq, 7(2), 32-40.
9. Teymurzadə, F., Əhmədov, İ. (2020). Azərbaycanda turizmin hazırki və gələcək imtiyazları. Cənub və Şərq Avropada turizm, 2(2), 1-15.
10. Иванова, Е. А., & Бондаренко, Н. В. (2019). Перспективы развития туризма в Азербайджане. Российский научный журнал, 3, 18-24.
11. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi. (2019, May 6). Sahibkarlıq subyektlərinin müəyyənləşdirilməsi meyarları. - https://www.economy. gov.az
12. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, illik turizm statistikası. Turizm. - https://www.stat.gov.az

Məqalənin redaksiyaya daxilolma tarixi: 08.08.2025

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 27.08.2025

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 12.09.2025